

AJANKOHTAISTA:

REFLEKSIIVISTÄ OPPIHISTORIAN TARKASTELUA TARTOSSA

Reflecting on Knowledge Production: The Development of Folkloristics and Ethnology, 17.–19.5.2007 Tartto.

Tuulikki Kurki

Toukokuun loppupuolella 2007 järjestettiin Tartossa konferenssi ”Reflecting on Knowledge Production: The Development of Folkloristics and Ethnology”, jonka tavoitteena oli tarkastella kriittisesti etnologian ja folkloristiikan tieteenalojen historiaa, institutionalisoitumista ja käsitteistöä. Konferenssi oli osa menneillään olevaa, professori Kristin Kuutman johtamaa tutkimusprojektia ”Folkloristiikka ja refleksiivinen kulttuurikriittikki (1900-luvun alkupuolella)” [viroksi Folkloristika ja refleksiivne kulttuurikriitika (20. saj. esimene pool)]. Kolmipäiväisen seminaarin tapahtumapaikkoina olivat Tarton yliopisto, Viron Kirjallisuuseumo ja Viron Kansallismuseo. Päivien aikana alustuksia piti yhteensä 25 tutkijaa Virosta, Irlannista, Norjasta, Venäjältä, Latviasta, Islannista, Yhdysvalloista ja Suomesta. Alustajat edustivat pääasiassa etnografisen ja antropologisen tutkimuksen aloja, kuten folkloristiikkaa, kulttuuriantropologiaa, sosiologiaa, musiikkitiedettä, etnologiaa, uskontotiedettä ja kirjallisuudentutkimusta.

Konferenssipäivien alustuksissa etnografisia tieteenaloja ja niiden historiaa lähestyttiin monista näkökulmista: etnografian ja folkloristiikan käsitteistön, tieteenalojen historian ja institutionalisoitumisen, yksittäisten alalla vaikuttaneiden henkilöiden toiminnan, poliittisten ja ideologisten kontekstien sekä kaupallistumisen perspektiiveistä. Käsitteistä olivat esillä erityisesti folklore ja kansa, niiden konstruktivistinen luonne sekä käsitteiden ideologiset yhteydet kansallisvaltioiden rakentamisprosesseihin erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Keskustelua käytiin myös paradigman käsitteestä ja sen sopivuudesta tieteenalan historiankulun analysointiin.

Konferenssin avasi Kristin Kuutma (Tarton yliopisto), joka puhui etnografisen tiedon tuottamisen institutionalisoitumisesta. Hän korosti erityisesti sitä, kuinka tieteenalojen historioiden refleksiivinen tarkastelu paljastaa ideologioita, kulttuuri-

poliittisia tausta-asetelmia ja valtarakenteita, jotka tuottavat juuri tietynlaista (kenties joidenkin tahojen toivomaa) etnografista ja tieteelliseksi auktorisoitua tietoa. Tällaisella tiedolla on myös vahvoja poliittisia implikaatioita. Kuten lähihistoriasta tiedämme, sillä on ollut keskeinen tehtävä esimerkiksi kansallisten identiteettien ja kansallisvaltioiden rakennusprosesseissa.

Tiedontuottamisen institutionalisoitumisen teemasta jatkoi Regina Bendix (Georg-August -yliopisto, Göttingen), jonka aiheena oli arkistoitu kulttuuri ja arkistokulttuuri. Hän tarkasteli alustuksessaan, kuinka arkistoinstituutioista ja arkistointisysteemeistä voidaan jäljittää tapoja hallita ja omistaa kulttuureja koskevaa tietoa – tai ainakin luoda illuusioita omistussuhteista ja legitimoida niitä. Omistajuuksia tai hallintatapoja ovat luonnollisesti ohjanneet kulloinkin vallinneet tieteenalan paradigmat. Bendix keskittyi erityisesti arkistokäytäntöihin, osittain kirjoittamattomiinkin arkistojen toimintakoodeihin, joita tuottavat ja ylläpitävät paitsi arkistolaitos ja arkiston käyttäjät, myös lainsäädäntö ja poliittiset valtarakenteet.

FOLKLORE: KONSTRUKTIO JA OMISTAJUUS

Ensimmäisen päivän istunnoissa keskusteltiin myös kulttuuripiirteiden tunnistamisesta ja tunnistamattomuudesta tutkimuskohteena, folkloren omistajuudesta ja konstruktivisesta luonteesta.

Stein R. Mathisenin (Finnmark University College) aiheena oli teemoja, joita ei vielä joitakin vuosikymmeniä sitten huomioitu tutkimuskohteena – varsinkaan nationalistisia kytköksiä ja intressejä sisältävissä tutkimussuuntauksissa ja -konteksteissa. Eurooppalaisen romanttisen nationalismin (1700-luvun lopulta 1900-luvun alkupuolelle) ajoista saakka määritelmät folkloresta ovat korostaneet folkloren homogeenisyyttä sekä etnistä tai kansallista määräytyneisyyttä. Tällaisessa tutkimusotteessa alueet, joilla perinteen on ajateltu olevan vieraan kulttuurin vaikutuksen alaista tai peräti ”vierasta” alkuperää, ovat helposti jääneet tutkimuksellisen kiinnostuksen ulkopuolelle. Mathisen puhui monikulttuurisissa konteksteissa esiintyvistä perinteistä ja erityisesti pohjoisesta Fennoskandiasta, jossa sekoittuu saamelais- ja kveenikulttuuri, sekä Venäjän, Ruotsin ja Norjan pohjoisten kulttuurien piirteitä.

Samaan aihepiiriin kytkeytyi Alexander Panchenkon (Venäjän Tiedeakatemia) esitys neuvostofolkloresta 1920-luvun lopulta 1950-luvulle. Puheessaan hän keskittyi tarkastelemaan folkloren ja etnografisen tiedon tuottamista neuvostokaudella, jolloin tiedeinstituutioidenkin toimintaa ohjanneet poliittiset intressit ovat määrittäneet folkloren tunnistamista ja folkloren julkisia representaatioita.

Andreas Kalkun (Viron Kansanrunousarkisto, Tarton yliopisto) puhui puolestaan perinteen omistajuudesta ja perinteeksi tunnistamisesta yksittäisen perinteenkerääjän ja -tutkijan, virolaisen Samuel Sommerin tapauksen ja toiminnan kautta. Sommer keräsi 1920-luvulla Kaakkoi-Viron setukaisten kansanperinnettä, ja keräämistä paisui vähitellen laaja, 124 648 sivua käsittänyt kokoelma. Viron Kansanrunous-

arkisto kiinnostui kokoelmasta, mutta Sommer piti kokoelmaa hallussaan ja suunnitteli jopa sen myymistä ulkomaille. Eräänlainen setukaisperinteen omistajuuskiista kesti yli vuosikymmenen, ja kokoelma julistettiin lopulta Viron kansalliseksi perinnöksi. Kalkun kysyikin paperissaan, kuka omistaa folkloren; perinteen esittäjät, sen muistiin kirjoittanut kerääjä, arkistolaitos vai kansakunta. Kalkun pohti myös folkloren tekijänoikeutta sekä arkistointiprosessia, jossa perinteen esittäjät erotetaan muistiin pannuista teksteistä, ja folkloresta tulee johonkin paikkaan säilötty tuote, jota tarvittaessa voidaan käyttää erilaisten ideologisten tai poliittisten intressien ajamiseksi.

Myös seminaarin toisen päivän aloittanut Johanna Björkholm (Åbo Akademi) käsitteli henkisen kulttuuriperinteen konstruoinnista, ylläpitoa ja kehittämistä kohteenaan suomenruotsalainen kansanmusiikki Suomessa. Hän pohti erityisesti niin sanottua kulttuuriperintöprosessia, jonka mukaan kulttuuriperintö luodaan, kanonisoidaan ja objektivoidaan vallitsevien ideologioiden ja kulttuuripolitiikan mukaan. Suomenruotsalainen kansanmusiikki konstruointiin pitkälti 1900-luvun taitteen suomalaiskansallisen itsenäisyysliikkeen ideologian mukaan, valitsemalla ja keskittymällä vain tiettyihin elävän musiikin käyttökelpoiseksi katsottuihin elementteihin. Tuolloin konstruoidun kansanmusiikin tyyliä ja sanoitusta myös muokattiin vastaamaan paremmin aikakauden aristokraattista musiikki-ihannetta. Samalla luotu kansanmusiikki myös vahvasti nationalistista ja alueellista yhteenkuuluvuudentunnetta ja toimi alueellisen identiteetin rakennusvälineenä.

KATSAUS TIETEENALAN HISTORIAAN

Toisen päivän alustajat pureutuivat yksityiskohtaisesti etnografisten tieteenalojen ja perinteenkeruutyön historiaan. Pertti Anttonen (Jyväskylän yliopisto) puhui paradigmatista käsitteellisenä työkaluna ja välineenä kirjoittaa folkloretutkimuksen historiaa. Kuhnilainen paradigman käsite ilmestyi tieteen keskusteluihin Euroopassa 1960–1970-luvulla, ja siitä tuli keskeinen myös humanistisilla aloilla käydyissä eri tutkimussuuntia ja niiden kehityslinjoja koskevissa keskusteluissa. Käsite on osittain ongelmallinen, mutta myös hyödyllinen työkalu folkloristiikan tutkimushistorian jäsentämisessä ja kirjoittamisessa.

Tieteenalan profiilin muotoutumista käsitteli alustuksessaan myös Mícheál Briody (Helsingin yliopisto). Hän tarkasteli Séamus Ó Duileargaa, irlantilaisista folkloristiikan professoria, jonka akateeminen maine perustuu pitkälti kansanperinnekeräimien systemaattisen ja laajamittaisen keräämisen käynnistämiseen ja organisoimiseen Irlannissa vuosina 1935–1970. Tutkijana hänen maineensa on kuitenkin ristiriitainen, sillä hän oli pitkälti itseoppinut. Tilanne aiheutti Ó Duileargalle professionaalista epävarmuutta, ja Ó Duilearga korostikin akateemisella urallaan ja opetusohjelmissaan enemmän perinteen keräämistä kuin analyttistä tutkimusta. Tämä painotus vaikutti myös folkloretutkimuksen luonteeseen ja kehitykseen Irlannissa.

Yhden keskeisen tutkijahahmon ja tieteenalan käsitteistön muotoutumisen suhdetta pohti myös Monika Tasa (Tarton yliopisto). Hänen kohteenaan oli Viron Kansanrunousarkiston ensimmäinen johtaja Oskar Loorits ja hänen käsityksensä kansakunnasta, folkloresta ja folkloristiikasta. 1920–1930-lukujen poliittisen ja sosiaalisen epävarmuuden kontekstissa Loorits pyrki käsitteissään lähentämään yhteyksiä kansan eri kerrosten, kansakunnan ja valtion sekä tieteellisen työn ja kansanvalistustyön välillä, mikä heijastui myös oppiaineen yleisen käsitteistön kehitykseen.

Marleen Nõmmela (Tarton yliopisto) tarkasteli puolestaan Viron Kansallismuseon ja Tarton yliopiston välistä yhteistyötä etnografisen tutkimuksen alalla sekä etnografisen tiedon tuottamista näiden instituutioiden intressien mukaan ja niiden välisissä jännitteissä. Hän keskittyi erityisesti virolaisen etnologian keskeisen vaikuttajahahmon Gustav Ränkin toimintaan 1920-luvulla; kuinka Ränkin ajatukset esimerkiksi kulttuurista ja etnografiasta muuttuivat eri aikakausien myötä sekä eri tarkoituksia ja instituutioita varten tehdyissä kenttätöissä. Ränkin ajatukset vaikuttivat erityisesti kansankulttuurin käsitteen muotoutumiseen, ja hänen luomansa käsitteelliset kehykset vaikuttivat 1900-luvun loppupuolelle saakka virolaisessa etnografisessa tutkimuksessa.

PERINTEEN KERUU JA KÄYTTÖ

Konferenssin kolmannen päivän alustukset käsittelivät erityisesti perinteen keruutyötä, perinteen sijoittamista arkistojen ja museoiden konteksteihin sekä perinnettä hyödyntäviä, muun muassa kaupallisuuden ilmiöitä. Päivän aloitti Tiina Kirss (Viron Kirjallisuusmuseo, Tarton yliopisto). Hänen aiheenaan oli virolaisen perinteenkeruutyön keskeisen hahmon Jakob Hurtin vuosina 1888–1906 käymä kirjeenvaihto. Tuolloin Hurt rekrytoi kokonaisen kirjeenvaihtoperiaatteella toimivan perinteenkeruuverkoston. Alustuksessaan Kirss tarkasteli etenkin sitä, millä tavoin Hurt perusteli ja oikeutti keruutoimensa ja vakuutti kerääjät toimien tärkeydestä ja oikeellisuudesta. Hurtin sanavalintoihin kuuluivat mm. perinnettä kuvaavat ilmaiset ”vanha aarre” ja ”vanha kulta”, jotka kytkeytyivät ajan nationalistishenkiseen retoriikkaan.

Ergo-Hart Västrikin (Viron Kansanrunousarkisto) aiheena oli Viron perinnearkistojen muodostaminen ja suomalais-ugrilaisen ideologian vaikutus keruutoimintaan. Västrik pohti sitä, kuinka suomalais-ugrilaisen kansojen sukulaisuus tuotiin julkiseen diskurssiin Virossa 1920–1930-luvuilla, ja missä määrin virolainen nationalismi sekoittui laajemminkin vallalla olleeseen ajatukseen suomalais-ugrilaisen kielellisen ja kulttuurisen yhtenäisyyden olemassaolosta. Ajatukset suomalais-ugrilaisesta yhtenäisyydestä myös sekoittuivat ja muuntuivat totalitaarisen hallinnon vuosina 1940–1950-luvuilla.

Folklore kansainvälisenä agendana ja perinteen kaupallistuminen olivat Valdimar Hafsteinin (Islannin yliopisto) alustuksen aiheena. Hän käsitteli UNESCO:n tekemää päätöstä henkisen kulttuuriperinnön suojelemisesta sekä niitä kansainvälisen

TUULIKKI KURKI

politiikan ja kaupallisuudenkin mukanaan tuomia jännitteitä, jotka johtivat päätöksen tekemiseen 1970-luvulla. Myös Hafstein käsitteli kysymyksiä kulttuuriperinnön omistamisesta ja määräytymisestä osana poliittisten ja taloudellisten intressien kenttää.

Vilkasta keskustelua herättäneiden alustusten ohella antoisien konferenssipäivien ohjelmaan kuuluivat myös tutustumiskierrokset Viron Kirjallisuusmuseoon, Kansanrunousarkistoon sekä Kansallismuseoon.

Filosofian tohtori Tuulikki Kurki on perinteentutkimuksen dosentti Joensuun yliopistossa.